

Світло в долині смертної тіні: час жити попри все

ІРИНА МАКСИМЕНКО

31 СІЧНЯ 2024

Біблійний автор Когелет вважав, що все має сенс і на все надходить свій час: «Усьому час-пора, і на все слухна хвилина під небом: час народитись і час померти, час садити і час посаджене виривати. Час убивати й час лікувати, час руйнувати й час будувати. Час плакати й час сміятись, час сумувати й час танцювати. Час розкидати каміння й час його збирати, час обіймати і час обіймів уникати. Час шукати і час губити, час зберігати і час розкидати. Час роздирати і час зшивати, час мовчати і час говорити. Час любити і час ненавидіти, час на війну і час на мир» (Прп 3, 1-8).

Фото: Karsten Winegeart

Зараз, коли нам особливо близький останній вірш прадавнього тексту (а це III століття до Різдва Христового, тобто часи, наприклад, Архімеда), бо прийшов час на війну, важливими стають рецепти виживання. Бажано перевірені: від тих, хто й сам досвідчив біду. Автори, про яких ітиметься далі, — це троє з 200 000 людей, які змогли вижити в Аушвіці, одному з нацистських таборів смерті, тимчасом як понад мільйон людей там спіткала смерть.

Як ці інші вижили й не зійшли з глузду? І риторичне питання, і ні. Хтось любив і розповідав смішні історії, не маючи часу зазирати в обличчя смерті. Ще хтось — жив сьогоденням, рятуючись простою людською приязню. А одна дівчина навіть танцювала перед темним «янголом смерті», зумівши захистити від його отрути свій дивовижний внутрішній світ.

Час любити: Віктор Франкл, психолог у концтаборі

«Любов — це остаточна й найвища мета, до якої має прагнути людина». Ці слова звучать дуже по-різному залежно від того, хто їх вимовляє. Чи, наприклад, поет, який місячної ночі страждає під вікном прекрасної дами. Чи стомлений і голодний в'язень, який уперше за довгий час відчув полегшення, занурившись подумки в споглядання образу коханої дружини.

Франкл дійшов висновку, що любов насправді рятує: «Я зрозумів, що людина, у якої в цьому світі нічого не залишилося, усе ще може відчувати блаженство, хоча б на мить, розмірковуючи про кохану особу». Ба більше, любов виявилася сильнішою за смерть, адже «кохання охоплює не лише фізичну істоту коханої людини. Воно знаходить найглибший сенс у її духовному існуванні, її внутрішній суті. Присутня вона чи відсутня, жива чи ні, — якимось чином виявляється неважливим».

Жінку, образ якої він так ніжно плекав, звали Тіллі Ґроссер. Вони не встигли насолодитися подружжям і року, коли обоє опинилися в концентраційних таборах (як і батьки та брат Віктора Франкла). На початку ув'язнення Тіллі ледь виповнилося 24. Вона померла після звільнення табору Берген-Бельзене, а батьки і брат Франкла завершили свій стражденний шлях ще раніше. Сам психолог, потрапивши до табору (він свідомо відмовився від американської візи, щоб не залишати батьків беззахисними — у такій ситуації тоді опинилися всі єврейські родини), не лише вижив, а й фактично перевінив на досвіді та викристалізував свої задуми в царині логотерапії, яка, по суті, є терапією сенсом чи терапією сенсу життя.

Була у Франкла й інша рятівна соломинка — почуття гумору. «Гумор був ще однією зброєю душі, що боролася за самозбереження». Товаришу, разом із яким працював на будівництві, він запропонував щодня вигадувати смішну історію про те, що станеться з ними потім, на свободі. Ті історії звучать скоріш трагікомічно, однак цей сміх все одно був рятівним.

Франклу було 40 років, коли він вийшов із концтабору. У 67 він ще вчився на пілота (і потім літав). До 80 був альпіністом, а помер у 92.

Час плакати і час сміятися: Едді Яку, найщасливіша людина на землі

Так він у 100 років назвав себе на обкладинці своєї книжки — «Мемуарів чоловіка, що пережив

Голокост». Едді від перших слів прямий і чесний: «Я бачив найгірше в історії людства: жахи концентраційних таборів, зусилля нацистів знівечити моє життя та життя дорогих мені людей. Але тепер вважаю себе найщасливішим у світі. За всі ці роки я зрозумів одне: життя може бути прекрасним, якщо зробити його прекрасним».

На своїх найвідоміших фото Едді Яку, народжений як Абрагам Соломон Якубович, радісно всміхається. Хоча насправді багато фрагментів із його спогадів важко читати без сліз. Батько вчив його ділитися і бути гостинним, повторюючи, що життя цінніше, ніж банківський рахунок. Напевно, принцип найвищої цінності життя дуже підтримував їх обох тоді, коли Едді вдалося вийти з Бухенвальду, а батько забрав його звідти та організував втечу до Бельгії.

А згодом був Аушвіц. Там загинули батьки. Відтак Едді спершу врятувала любов і підтримка надійного друга Курта: «Друг — це той, хто нагадує тобі, що ти живий». Едді Яку вважав цю дружбу, що розквітла в нелюдських умовах, бальзамом для душі, завдяки якому вони обоє і виживали.

Був у нашого героя й інший секрет: жити одним днем, щодня віднова дбаючи про нові сили. Мати лише бажання жити та прожити ще добу — і нічого більше. Не оплакувати втрачене, не ридати за планами на майбутнє. Жити тут і зараз.

Едді Яку справді вижив — він утік із табору. Вилікувався і не помер опісля: «[Звільнившись, я] мав вирішити, що робити: жити чи знайти якусь пігулку й померти, як батьки. Проте я пообіцяв самому собі й Богові спробувати прожити якомога щасливіше життя, бо інакше смерть батьків і всі страждання будуть даремні. Тому я вирішив жити». Згодом він знов зустрів Курта. А потім мав чудове життя і чудову родину, в оточенні якої і помер у 101 рік.

Час сумувати і час танцювати: Едіт Егер, яка зробила вибір

«Ніхто не може забрати в тебе те, що ти тримаєш у своїй голові». Так навчала одна єврейська жінка на ім'я Ілона свою молодшу доньку на ім'я Едіт. І навряд чи могла уявити, що після її смерті в газовій камері ці слова врятують доньці життя, коли вона того самого дня муситиме танцювати перед Йозефом Менґеле, горезвісним нацистським «янголом смерті».

Едіт танцювала, уявляючи себе Джульеттою на оперній сцені, збираючи всі сили, щоби зберегти своє життя. Так почався її шлях «земного пекла» в Аушвіці. Водночас це була

жорстока школа життя й дорога до звільнення зі стану, який вона називає «в'язницею власного розуму». Цей шлях триває досі, бо Едіт Егер жива і зараз. «Звільнення — це шлях завдовжки в життя, вибір, який ми маємо робити щодня знову і знову». Едіт стверджує, що звільнення неможливе без надії, яка для неї має два значення: усвідомлення, що страждання, хоч які страшні, не триватимуть завжди; і бажання дізнатися, що ж буде далі: «Надія дає нам можливість жити теперішнім, а не минулим, та відчинити ґрати в'язниці нашого розуму».

У книжці Егер описаний один із надійних шляхів виходу зі «стану жертви», який часто може спіткати тих, хто пережив трагічні події. Перш за все — частіше усвідомлено питати себе: «Чи мені це справді на користь?» — тобто чи мене це виснажує (тоді шкодить), чи надає сили (тоді йде на користь)? Далі важливо вчитися добре радити з буттям наодинці з собою, що неминуче поставить питання про любов до себе і самоповагу. Так зрештою можна навчитися брати на себе відповідальність, чого, властиво, «жертва» зазвичай старається максимально уникати.

«Життя — навіть із травмою, болем, смутком, злиднями та смертю, що їх неможливо уникнути, — дар. [...] Ушановувати дар життя означає знаходити його в усьому, що б не сталося, навіть у найважчу мить, коли ми навіть не певні, чи зможемо її пережити». Едіт Егер своїм прикладом запрошує святкувати життя щохвилини, живучи з радістю і любов'ю, завзято і пристрасно.

Такі вони, уроки тих, хто ходив долиною смертної тіні, але не залишився там і повернувся до життя. Через любов, дружбу, доброту хтось запалював світло для них — або вони самі це робили для себе і для інших. І перемогли. А з їхніми катами, як і з катами всіх часів і народів, відбулося те саме, що й завжди. Що, зрештою, помітив ще тисячоліття тому мудрий Когетет, а згодом підтверджувала історія усіх тоталітарних режимів: «Хто копає яму, сам упаде до неї» (Прп. 10, 8).

